

ЛДИНМЕС
ЛДАТТЫҢ
НУ

Машиналарны
каая
тургузары?

Арга-
дуржулгазы
бедээн

149 (18576)

Чылдың
31-де үнүп эгелээн

shyn.ru

stava@mail.ru
stava@yandex.ru

өртээ хостуг

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

2014
чылдың
декабрь

4

четверг

«Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө»

БҮЗҮРЕЛДИГ ХӨГЖҮЛДЕ

Тываның бүдүрүлгелериниң кылып турар аш-чеминиң ээжизин көргүскен «Бир суур — бир бүдүрүлгө» садыг-эрүлде бодунуң ажылын дүүн эгелээн. Республиканың он эди кожууннарындан база Кызыл, Ак-Довурак хоорайдан иттизи-биле 159 коллектив «Сүбедей» спорт комплекзиниң элгем залына продукциязын делгеп, чонга сонуургаткан. Арык-ла кожуун бүрүзү эъттен кылган аш-чемни, мүнге бар үскен тыва далганни, сүттен кылган чемнерни хөйү-бизар үскен тыва далганни, сүттен кылган чемнерни хөйү-бизар үскен тыва далганни. Ол ышкаш Мөңгүн-Тайганың тыва уксаа-ыг ыттарының оолдары, 15 бичи эниктерни база салган.

Бирээзиниң өртээ 5 муң рубль.

Эң хөй киржикчилерлиг кожуун Улуг-Хем — 17, ийги чер-де Сүт-Хөл — 13, үшкүзүнде Бай-Тайга — 11. ТР-ниң экономика сайыдының оралакчызы Буян Бадарчи Тыва Чазактың Баштыңы Ш.Кара-оолдун эгелээшкени болур бо төлөвилелдин ажылы ке-лир чылын база уламчылаар деп дыңнаткан. Улус-чоннун чаа бүдүрүлгелер тургузуп аар күзели улам чалгынналып, чылдан чылче хөгжүүрүңгө бүзүрелди берип турар деп онзалап айтыкан.

Галина МАСПЫК-ООЛ.

Чуруктуу Анисья ТЮЛЮШ тырттырган.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ Тыва Республиканың девискээринге күш-ажыл рыногунун регионда онзагай талаларын көргүзүп турар коэффициентини тургузарының дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2014 чылдың ноябрь 28-те хүлээп алган 1 чүүл. Бо Хойулу Россия Федерациязының үн-үрүг кодекизинге дүүштүр Тыва Республиканың девискээринге күш-ажыл рыногунун регионда онзагай талаларын көргүзүп турар коэффициентини доктаадып тургузуп турар.

2 чүүл. Тыва Республиканың девискээринге күш-ажыл рыногунун регионда онзагай талаларын көргүзүп турар коэффициентини 2015 чылда болгаш оон үн-үрүг чылдарда 1,913 хемчээлге тургузар.

3 чүүл. Бо Хойулу 2015 чылдың январь 1-ден, инчалза-даа ону албан-езузу-биле парлаан хүнүн-ден, бир айдан эрте эвесте болгаш хуу кижилеринин үн-үрүлгалар үндүрүүнүн талазы-биле ээлчеглиг үн-үрүг үезиниң бирниң хүнүнден эрте эвесте, күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың
Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

ХҮНДУЛУГ ЧАГЫДЫП АЛЫКЧЫЛАР!

Бо чылдың декабрь 5-тен 15-ке чедир, 2015 чылдың бирги чартыында, чагыдылга үезинде Федералдыг почта харылзаазының эргелелиниң Тыва Республикада почта харылзаазының салбыры — «Россияның почтазы» федералдыг күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгези Бүгү-россияның чагыдып алышкынының он хонуун эрттирер.

Ол үеде солуннарны болгаш журналдарны чагыдары-ның болгаш чедирериниң чагыгларын хүлээп алырының талазы-биле ачы-дузаның өртээнге дараазында чиигел-делерни көргүзөр: доктаамал цнер төп парлалга цндирчел-гелеринге — 5 хуу, республиканың, кожууннарның доктаа-мал цнер парлалга цндирчелгелеринге — 10 хуу.

«ШЫН» СОЛУННУ ЧАГЫДЫП
АЛЫРЫНЧЕ ДАЛАЖЫҢАР!
Алды айда өртээ — 841,02 рубль.
Чиигеткени-биле — 757 рубль.

ЧУГУЛА АЙТЫРЫГНЫ АҢАА КӨДҮРЕР

Тываның Баштыңы ROAD TRAFFIS RUSSIA V делегей конгресинге киржир.

Шолбан Кара-оол «Россия Федерациязынга орук шимчээшкенин организаастаары» деп транспортчулар-ның Москвада эгелээн эң улуг болгаш ат-алдарлыг ROAD TRAFFIS RUSSIA V делегей конгресинге Азияже автомобиль оруун Тываны дамчыштыр чорударының айтырыын көдүрер со-рулгалыг. Чыл санында эртип турар ол конгресстиң бо чылын эң кол тема-зы Россияның хамаатыларының эптиг болгаш чаагай чоруунга орук инфра-структуразын болгаш транспортту сай-зырадыры. Орукту өскээр углаарының, септээриниң болгаш федералдыг М-54 орукту Азия чурттарының орук четки-лери-биле каттыштырарының талазы-биле Тываның төлөвилели шуулганның темазына, амгы үениң чаартылгала-рынга, а ол ышкаш чүгле Тываның бодунуң эвес, элээн каш, кол кезин-де Чөөн Сибириниң регионнарның эрге-ажыктарына дүгжүп турар деп, Тываның Баштыңы санап турар.

Болур хемчеглерге аңаа хамааржыр күрүне тургузулгаларының, албаннарның болгаш агентилелдерниң удуртукчу-ларындан, губернаторлардан, хоойлу ажылдап кылыкчыларындан болгаш бизнесменнерден аңгыда, КНО-нун Европа комиссиязының транспорт департаментизиниң, Европа, Азия, Мурнуу Америка чурттарының, Европа-Азияның Экономиктиг чөвүлелиниң Каайлы эвилелиниң киржикчилери чурттарның, Кады ажылдажылганың Шанхай организациязының болгаш БРИКС-тиң төлээлери киржир деп кон-гресстиң сайтызында дыңнадып турар.

Чыл санында болуп эртип турар ROAD TRAFFIS RUSSIA конгресс дээр-ге Россияның хоорайларының тран-спорт системазының ажылының болгаш сайзыралының, организаастаарының болгаш эргелеп-башкаарының амгы үедеги системазын шижээдип алыры-ның талазы-биле айтырыгларны сайга-рып чугаалажып турар шуулган дээрзин сагындыраал. Ол хемчегниң органи-закчылары — Россия Федерациязының Транспорт яамызы болгаш регионнар аразының «Орук шимчээшкенин орга-низаастаарының талазы-биле башкарык-чы чөвүлел» хөй-ниити организациязы.

Оон аңгыда Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Москвага Тывага ЧЭТ-2-ни болгаш Ак-Довурак база Шагаан-Арыг хоорайларга котельная-ларны тударының айтырыгларының та-лазы-биле ажылдарны кылып чорудар.

Хүннүң медээлери

2015 чылдың
бюджедин бадылаан

Декабрь 2-де ТР-ниң Дээди Хуралының (парламентизиниң) ийиги чыыжының бирги сессиязының алдыгы ээлчеглиг хуралы болган. Хуралды ТР-ниң Дээди Хуралының даргазы Каң-оол Даваа удуртуп эрттирген. Аңаа 2015 чылда болгаш 2016-2017 чылдарда планныг үеде республика бюджетин депутаттар бадылаан.

Бюджет езугаар республиканың ниити орулгазы 2015 чылда — 18 841 166,8 рубль болза, а ниити чарыгдал — 19 254 053,5 рубль. Бюджетке чедишпес акша 412 886,7 рубль болуп турар. Ол РФ-тиң бюджет хоойлузунуң 91,1

чүүлү-биле доктааткан кызыгаарлаашкынга дүгжүп турар. Чедишпес акша-хөреңгини тыварының үндезиннери тодараттырган. Келир чылын республика бюджетиниң акша-хөреңгизиниң 66 хуузу социал адырга чарыгдаттынар.

Республика бюджетинден аңгыда, элээн каш доктаалдарга өскерилгелер киригенин депутаттар бадылаан. «ТР-ниң Саналга палатазының 2015 чылда даалгаларының дугайында» доктаалды хүлээп алган. Ол доктаалда көрдүнгөн хыналда хемчеглерни чаа чылда ажил планынга немеп алырын депутаттар сүмөлзэн.

Өрелиг кижиги өөндөлөвөс

Чуртталга-коммунал ачы-дуза дээш төлевир айтыры Россияның барык бүгү регионнарында чидиг тургустунуп турар.

Өре тырттарының национал албанының баш удур санаанын езугаар алырга, бо чылдың төнчүзүңгө чедир чуртка ачы-дузаның ол хевири дээш өре 970 миллиард рубль чедер бээр. Оон иштинде чурттакчы чоннуң өрөзи 195 млрд. четкен, чыл дургузунда 13-14 хуу өскөн. Ачы-дуза чедирикчилериниң мурнунга өрелиг хуу кижилер Тывада ажилдап турарларның аразында хөй болган.

Төлевир чурумун шыңгырадыр сорулга-биле Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол «Россия Федерациязынга күрүнениң хамааты албанының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 16 чүүлүңгө болгаш «Россия

Федерациязында муниципалдыг албан дугайында» Федералдыг хоойлунуң 13 чүүлүңгө өскерилгелер киригенин дугайында» федералдыг хоойлунуң төлөвилелин чугаалажып көөрүнүң дугайында эгелекчи саналды Тыва Республиканың Дээди Хуралына кириген.

Саналдап турар өскерилгелерниң утказы болза, хамаатыларны күрүнө болгаш муниципалдыг албанга хүлээп алыры-биле холбашкан кызыгаарлаашкыннарның даңзызынга немелделер кириери. Тодаргайлаарга, үндүрүглөр талазы-биле ийи чыл дургузунда, коммунал төлевирлер талазы-биле алды айдан ажыг үеде өрелиг болза, хамаатыны күрүнө азы муниципалдыг албанга хүлээп албазының, азы аңаа ажилдатпазының дугайында чугаа болуп турар.

Донецк болгаш Луганскиниң
бичии уругларынга

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол «Новороссияже елка» ачы-дуза акциязынга каттыжарынче — Донецк болгаш Луганск республикаларының бичии уругларынга Чаа чылда ойнаарактар болгаш өөр белектер чыылдазын организаастаарынче республиканың чурттакчы чонунга сүмөлзэн.

«Донецк болгаш Луганскиже республикадан Чаа чылдың белектерин чыып тур бис. Дайындан когараан ажы-төл бистиң чылывысты, бистиң деткимчевисти алыр ужурлуг. Ачы-дуза акциязынга каттыжарынче болгаш чаа ойнаарактар, чеңи-чоктар, тыва ойнаар-кыстар белекке бээринче кыйгырып тур мен» — деп, Шолбан Кара-оол социал четкиде бодунуң арынынга бижээн.

Ойнаарактар болгаш суй белектер чыылдазы декабрь 5-ке чедир республиканың Өз-бүле болгаш уруглар херектериниң талазы-биле агентилелге: Кочетов кудумчузу, бажың 155-ке болур.

Акцияга бодунуң күзели-биле тус черниң бараан бүдүрүкчүлери база киржир деп агентилелде дыңнаткан. Эң ажыктыг болгаш таарымчалыг база каас чүүлдерни чыыры планнаттынып турар, кижээлээрге, тус черниң уран-шеверлериниң национал хевирге кылган чылыг идик-хептери — уктар, моюн-ораарлар, нарын ажилдың кидизинден, ангор өшкү дүгүнден бөрттер, хой кежинден чараш чеңи-чоктар дээш, оон-даа өске.

ТР-ниң албан-езуунуң сайтызындан.

Билдинмес солдаттың хүнү

ТР-ниң Чазааның Даргазының оралакчызы Анатолий Дамба-Хуурак база өскелер-даа Билдинмес солдаттың хүнүнде чечек салып мөгейгеннер.

2014 чылдың декабрь 3-те Россияга Билдинмес солдаттың хүнүн бир дугаар демдегледип эрттирген. Дайынга маадырлыгы-биле өлгөн, ады-сывы чонга билдинмес солдаттарга тураскааткан хемчеглер ол хүн чылдың-на болур.

Декабрь 3-тү анаа эвес шилээн. 1966 чылдың декабрь 3-те немец шериглерниң Москва чоогунга чылча шапканының 25 чыл оюн демдегледип турда, Ленинград хоорайдан 41 км ырак черге хөөржүткен билдинмес солдаттың акы-дуңма чевээнден мага-бодунуң артынчызын алгаш, Москвада Кремльдиң ханазының чанынга орнуштуктан.

2013 чылда бүгү-российжи «Россияның ди-

лээшкин шимчээшкени» хөй-ниити организациязы «Билдинмес солдаттың хүнү» акцияны эрттирген. Билдинмес солдаттың хүнүн чылдың-на демдегледип эрттирериниң дугайында акция 2014 чылда РФ-тиң күүседикчи болгаш хоойлужудулга эрге-чагыргаларының деткимчезин алган.

Бо байырлалды Кызыл хоорайда Тиилелге шөлүңгө демдегледип эрттирген. Кажыыдалдың минутазын чарлаанының соонда, чыгып келген чон тураскаалга чечектерин салып, дайынга маадырлыгы-биле өлгөн билдинмес солдаттарга хүндүткелди илередип мөгейгеннер.

Айдың ондар.

Михаил РУДАКОВТУҢ тырттырган чуруу.

Сүбедей маадырның овор-хевири

«Сүбедей маадырның овор-хевирин тургузары» деп республика чергелиг чуруктар конкурсузунуң дугайында интервьюну «Шын» солунуң корреспондентизинге Сүбедей маадырның овор-хевирин тургузар талазы-биле эгелекчи бөлүктүң кежигүнү, Тыва Республиканың чоннарының ассамблеязының даргазы, ТР-ниң культура сайыдының оралакчызы В.Н.Лапшакова берген.

— «Сүбедей маадырның овор-хевирин тургузары» деп республика чергелиг чуруктар конкурсузун эрттирериниң эгелекчилери кымнарыл?

— «Сүбедей маадырның овор-хевирин тургузары» деп республика чергелиг чуруктар конкурсузун эрттирерин Күжүгет Шойгу аттыг культура фондузу биле эгелекчи бөлүк саналдаан. Оларның эгелээшкенин «Капитал тудуг эргелели» ААН тудуг компаниязы, оон чиңгине директору В.А.Келин акша-хөреңги-биле деткип турар. Сүбедей маадырның чаңгыс тодаргай овор-хевирин тургузарынга тыва чоннуң эргезин эртем езузу-биле үндөзилээрин ТГШИ-ге конкурстуң организакчылары сүмөлзэн.

— Конкурстуң негелделери кандыгыл?

— «Сүбедей маадырның овор-хевирин тургузары» деп конкурсту 2014 чылдың ноябрь 14-тен декабрь 17-ге чедир эрттирер. Конкурстуң негелделери езугаар конкурска республиканың чурттакчылары кандыг-даа кызыгаарлаашкын чокка киржип болур. 40х30 сантиметр хемчээлдиг ак саазынга узун дургаар графиктиг карандаш-биле Сүбедей маадыр бурунгаар көрүп алгаш, овар кылдыр чураан овор-хевирин азы портретин конкурска хүлээп алыр. Чуруктарның авторлары боттарының ат-сывын, чурттал турар черин долзуу-биле айтыр. Конкурска кириген чурукту

саазын хапка суккаш, ону тускай дугаар-биле демдегледип каар. Эң эки ажилдарны тодарадырда, оларның конкурстуң темазынга дүүшкенин, чураанының шынарын болгаш онзагайын, Сүбедей маадырның овор-хевирин чурукчу чүү хире илередип шыдаанын барымдаалаар. Эң эки дээн үш чурукту конкурстуң организакчылары шилип алгаш, «Шын» биле «Тувинская правда» солуннарга парлааш, бүгү Тываның чонунга таныштырып, СМС бадылаашкынны эрттирер. Ону эрттирериниң чурумун чонга массалыг информация чепсектери дамчыштыр чарлаптар бис. Шак ынчаар үш чуруктарның аразындан эң эки ажылды шилип алыр.

— Конкурстуң тиилекчилерин кандыг шаңнал-макталдар манап турарыл?

— Конкурстуң организакчыларының шилилгези болгаш чоннуң СМС бадылаашкыны-биле Сүбедей маадырның овор-хевирин, портрети кылдыр эң бедии-биле үнелеткен чуруктуң авторунга 100 муң рубльди болгаш тиилекчинин дипломун тыпсыр. Тиилекчи чурук конкурстуң организакчызы Күжүгет Шойгу аттыг культура фондузунуң өнчүзү апаар. Сүбедей маадырның портрети кылдыр тыва чоннуң шилип алганы чуруктуң авторунга улуг ат-алдар, чоннуң хүндүткелди чүдүрлүп кээп, оон ады төөгүгө артып каары чугаажок.

Эки деп үнелеткен үш чуруктарның авторларына 20 000 — 20 000 рубль акша шаңналдарын тыпсыр.

«Сүбедей маадырның овор-хевирин тургузары» деп конкурсту эрттирер, тыва улустуң чоргааралы болу берген маадырның овор-хевирин каракка көзүлдүр тургузуп алыры республиканың хөй-ниити амыдыралына, культуразына төөгү ужур-дузалыг улуг болушкун деп бодаар мен.

ӨГ-БҮЛЕНИ КАТТЫШТЫРГАН БАЙЫРЛАЛДАР

АГЕНТСТВО ПО ДЕЛАМ СЕМЬИ И ДЕТЕЙ
РЕСПУБЛИКИ ТЫВА

Юрий Владимирович, Лариса Ак-ооловна Наадымнарның өг-бүлөзү ТР-нің өг-бүлө бол-
аш уруглар херектерининг талазы-биле агентилелиниң даргазы Раиса Күжүгет-биле.

Ноябрь 29-та ТР-нің өг-бүлө болгаш уруглар херектерининг талазы-биле агентилели Орус культура үнүгө «Өг-бүлени каттыштырып турар байырлалдар» деп мөөрейниң тиилекчилерин шаңнаан. Байырлалды республиканың адалар, Россияның авалар база Бүгүлгейиниң уруглар хүннеинге тураскааткан. Аңаа республиканың аңгы-аңгы урууннарындан база Кы-ил, Ак-Довурак хоорайларын өг-бүлөлөр киришкен.

ТР-нің өг-бүлө болгаш уруглар херектерининг талазы-биле агентилелиниң даргазы Раиса Борисовна Күжүгет аңгы-аңгы өг-бүлөлөргө байырлаган соонда, байырлалдың эң өөрүнчүг кезээ эгелээн.

Октябрь 23-те республиканың чергелиг «Чаңгыс өг-бүлө — чаңгыс бүдүрүлгө» деп мөөрейни чуртталганың нарын айдалынга таварышкан өг-бүлөлөргө аразынга эрттирген. Ону «Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө» деп губернатор элевилелинге даянып организаастаан.

Мөөрейниң кол шаңналдары: III чаданың дипломун база 10000 рубльдин сертификатын Леңне Кол (Тожу кожуун), II чаданың дипломун база 13000 рубльдин сертификатын Чечек (Улуг-Хем кожуун) олгаш I чаданың дипломун база 16000 рубльдин сертификатын Орланмаа Монгуш (Өвүр кожуун) оларга тывыскаан.

Республикада эр улустун иштики сагыш-сеткилин, өг-бүлөдө ролюн бедидери-биле янзы-бүрү семчеглерни эрттирип, адалар чөвүлелдерин тургузуп, ыыштарны эрттирип, тыва эр кижиниң Хажыттынмас дүрүмүн база хүлээп алган бис.

Ноябрь 16-да Адалар хүнүнге тураскааткан «Бажыңның эң эки ээзи — эң эки ада» деп республика чергелиг мөөрей болган. Аңаа III чаданың дипломун — Уран-оол Салчакка (Кызыл хоорай), II чаданың дипломун — Артем Ооржакка (Бии-Хем кожуун) болгаш I чаданың дипломун — Якбараш Сааяга (Мөңгүн-Тайга кожуун) база 10000 рубльдин сертификатын тывыскаан. Авалар хүнүгө тураскааткан «Бажыңның эң эки ээзи

— эң эки ада» деп мөөрейниң тиилекчилерин база шаңнаан. Оларның аразындан III чаданың дипломун — Сюзана Доржу-оолга (Чеди-Хөл кожуун), II чаданың дипломун — Нина Хаваага (Бии-Хем кожуун) болгаш I чаданың дипломун — Алдынай Ондарга (Мөңгүн-Тайга кожуун) база 10000 рубльдин сертификатын тывыскаан.

Бо чараш байырлалдардан аңгыда, ноябрь 21-де «Ажы-төл — амыдыралдың чечектери» деп республика чергелиг мөөрей база болган. Аңаа 5 ажы-төлден хөй уругларны кижизиткен өг-бүлөлөр киришкен. Ону Кызыл хоорайның болгаш кожууннарның социал төптөри-биле демнежип эрттирген. III чаданың дипломун — (6000 рубль) Юрий Наадымга (Тожу кожуун), II чаданың дипломун — (8000 рубль) Артыш Салчакка (Мөңгүн-Тайга кожуун) болгаш I чаданың дипломун (10000 рубль) — Рада Ооржакка (Таңды кожуун) база сертификатын тывыскаан.

Аңгы-аңгы номинацияларга 5 ажы-төлдүг болгаш кадыкшылының байдалы-биле арга-шинээ кызыгаарлаттыг уруун азырап турар Салбаккай, Манган-оол Монгуштарга, чааскаан 4 уругларын азырап турар ада Артыш Доржуйга, республикада уруглар азырап алган бир дугаар өг-бүлөлөргө бирээзи, 8 уругну кижизитип турар Ак-Эрик чурттуг Варвара Хертектиң өг-бүлөзүнге, Кызыл кожуундан Наталья, Исмагиль Фасхутдиновтарның интернационалчы өг-бүлөзүнге база үлегерлиг ава Елена Снурниковага өртектиг белектерни берип, боодал чечектерни сөңнээн.

Байырлал төңүзүндө ТР-нің өг-бүлө болгаш уруглар херектерининг талазы-биле агентилелиниң ажилдакчылары даргазы Раиса Борисовна Күжүгетти бодунуң 4 ажы-төлүндө аңгыда, 4 уругну азырап алганын демдегеп, Авалар хүнү-биле байыр чедирип, боодал чечектерни сөңнээн.

Ыраккы Тожу кожуунун төлээзи Юрий Владимирович Наадымны номчукчуларга таныштырайн. Ол «Лунсин» компаниясында ажилдап турар. Өөнүн ишти Лариса Ак-ооловна — Тоора-Хем ортумак школазының ажилчыны.

Наадымнарның өг-бүлөзү 7 ажы-төлдү кижизидип турар. Улуг огул Алдын-Херел — Тоора-Хем кожуунуң чагыргазында специалист, Белекмаа — Тоора-Хем кожуунуң ортумак школазында эге класс башкызы, Айслана — Тываның тудуг техникумунуң студенти-зи, а Айдыс, Экер-оол, Чаян, Даниил — школачылар. Олар ажы-төлүн ажылгыр, өскелерге дузалажыр, бот-боттарын карактажыр, хүндүлөжир кылдыр кижизиткен. Уруглары спортка, шыдыраалаарына, чуруттунарына ынак. Наадымнар өг-бүлө тутканындан бээр 28 чыл четкен, олар — үш уйнуктарының ынак кырган-ачазы, кырган-авазы. Өг-бүлениң эр ээзи оолдары-биле тайга-таңдызындан тооруктап, каттап, а авазы уруглары-биле амдангыт торктарны, пироги-лерни быжырып, ону садып-саарып, акша-төгерикти ажилдап ап турар.

Тожу кожуунуң ажы-төлге болгаш өг-бүлөгө дуза кадар социал төвүндө Наадымнарның өг-бүлөзү хөй уругларлыг өг-бүлө учедунда бүрүткеттинген. Ооң ажилдакчылары бо өг-бүлениң уругларын төптүн чайгы лагеринге дыштандырып база оон-даа өске ачы-дузанын көргүзүп турарлар. Спортчу маргылдааларга, конкурстарга, концерттерге олар идепкейлиг кирип, сумунуң хөй-ниитичи, үлегерлиг, амыдыралчы өг-бүлөлөрининг бирээзи. Төптүн ажилдакчылары бо өг-бүлени арага-дары ишпес, таакпы тыртпас, ажы-төлүн аажок кижизиг кылдыр өстүрүп турарын демдегледип.

Ол-ла кожуунуң төлээзи «Чаңгыс өг-бүлө — чаңгыс бүдүрүлгө» деп мөөрейниң III чаданың дипломун эдилекчизи Шеңне Кол 2011 чылдан эгелеп хуу сайгарлыкчы болуп ажилдап эгелээн. Ол тыва национал хептер, школа форма-мазы даарап турар. Төрзөн школазының өөреникчилерин форма-биле хандырып, акша-төгерикти ажилдап алыр аргалыг апарган. Ооң каас-чараш национал хевин кожуунуң сумуларының чурттакчылары чагыг езугаар чик өртөккө садып ап турар.

Шончалай ХОВАЛЫГ.
Авторнуң тырттырган чуруу.

Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызының болгаш Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызының ниити дужаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың ниити өөредилге албан черлерининг 9-11 класстарының өөреникчилерининг аразында «Күрүнениң хандырылгалар делегейин чаалап ал» республика чергелиг конкурстун дүрүмү

1. Ниити дүрүмнер
1.1. Бо Дүрүм Тыва Республиканың ниити өөредилге албан черлерининг 9-11 класстарының өөреникчилерининг аразында «Күрүнениң хандырылгалар делегейин чаалап ал» республика чергелиг конкурсту (моон ыңай - конкурс) эрттирерининг сорулгаларын болгаш чурумун тодарадып турар;
1.2. Конкурс дугайында бүгү медээлерни Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызының албан-езу сайтызының «Конкурс «Күрүне хандырылгалар делегейин чаалап ал» кезээндө көрүп ал болур. Интернет четкизинде адреси: www.minsvyaz.tyva.ru/konkurs.

2. Конкурстун сорулгалары
Конкурстун кол сорулгаларына хамааржыры болза:
- чурттакчы чонга берип турар күрүнениң болгаш муниципалдыг хандырылгаларны электроннуг хевирге непередири;
- чурттакчы чонун аразында күрүнениң болгаш муниципалдыг хандырылгаларны электроннуг хевирге ажыглаарын идепкейжидеринге дузалаар;
- «Күрүнениң болгаш муниципалдыг хандырылгаларны электроннуг хевирге бээринге ажыглап турар информастыг системаларның информация-технологуттун удур-дедир харылзааны хандырып турар инфраструктурада идентификация болгаш аутентификацияның ниити системазы» Күрүнениң федералдыг информация системазына бүрүткеттинген хамаатыларның кезин көвүдедири;
- Конкурстун киржикчилерининг идепкейжи амыдыралчы туружун кижизидери болгаш Тыва Республикага электроннуг чазактың ажылдаарын хандырып турар Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органны-биле, Тыва Республиканың тус чер бот-башкарылга органны-биле удур-дедир харылзааны Тыва Республиканың чурттакчы чонунуң сонуггалын бедидери.

3. Конкурстун организакчылары
3.1. Конкурстун организакчыларына Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы база Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы хамааржыр (моон ыңай - организакчылар);

3.2. Организакчылар конкурска спонсорларны кириштирер. Конкурстун сорулгаларын деткип турар база ону акшаландыраарына, организастаарына, эрттиреринге кирип турар кандыг-даа тус-тус кижилер болгаш организациялар спонсорлар бооп болур.

4. Конкурстун киржикчилери
Конкурстун киржикчилеринге 9-11 класстарының өөреникчилери болгаш Тыва Республиканың ниити өөредилге албан черлерининг ажилдакчылары хамааржыр.

5. Конкурсту эрттирерининг хуусаазы
Конкурс 2014 чылдың сентябрь 15-тен 2015 чылдың апрель 1-ге чедир ийи номинацияга эртер:

- «Эң-не идепкейжи өөреникчи» балл-рейтингилиг номинация;
- «Эң-не идепкейжи школа» балл-рейтингилиг номинация.

6. «Эң-не идепкейжи өөреникчи» номинацияга конкурсту эрттирерининг чуруму

6.1. Киржикчи бодунуң дугайында медээлерни: Ф.А.А., өөредилге албан чериниң ады, класы, класс удуртукчузунуң Ф.А.А. mirgosuslug@mail.ru электроннуг почтаже чорудар ужурулуг.

6.2. Конкурстун киржикчилери ада-иелерге болгаш өске-даа назы четкен хамаатыларга (моон ыңай - ажылдакчы) күрүнениң болгаш муниципалдыг хандырылгаларның ниити порталына www.gosuslugi.ru (моон ыңай - КХНП) бүрүткедип алырынга болгаш КХНП-ге бодунуң хууда кабинетин активчидеринге дузалаар.

6.3. Киржикчи КХНП-де ажылдакчының хууда кабинетининг экранындан тырттырган чурукту (скриншот) mirgosuslug@mail.ru электроннуг почтаже чорудар ужурулуг.

7. «Эң-не идепкейжи школа» номинацияга конкурсту эрттирерининг чуруму

7.1. Киржикчи бодунуң дугайында медээлерни: Ф.А.А., өөредилге албан чериниң ады, албан-дужаалы (өөредилге албан черлерининг ажилдакчыларына) mirgosuslug@mail.ru электроннуг почтаже чорудар ужурулуг.

7.2. Конкурстун киржикчилери назы четкен хамаатыларга КХНП-ге бүрүткедип алырынга болгаш КХНП-ге бодунуң хууда кабинетин активчидеринге дузалаар.

7.3. Киржикчи КХНП-де ажылдакчының хууда кабинетининг экранындан тырттырган чурукту (скриншот) mirgosuslug@mail.ru электроннуг почтаже чорудар ужурулуг.

8. Түңнелдерин үндүрерининг чуруму

«Эң-не идепкейжи өөреникчи» номинацияның түңнелдерин конкурстун доозулганының соонда, 20 ажил хонуктарының дургузунда конкурс комиссиязы үндүрер. КХНП-де шын активчидерининг хамаатылар санының аайы-биле киржикчилерининг рейтингин тургузар. Рейтингде бирги черни алган киржикчини бо номинацияга конкурстун тиилекчизи деп санаар. Организакчылар рейтингде 2-ги болгаш 3-кү черлерни алган киржикчилерни база конкурстун тиилекчилери кылдыр санаар.

«Эң-не идепкейжи школа» номинацияның түңнелдерин конкурстун доозулганының соонда, 30 ажил хонуктарының дургузунда конкурс комиссиязы үндүрер. Чаңгыс өөредилге школазының өөреникчилери болгаш ажилдакчылары-биле активчидерининг хамаатылар санының аайы-биле өөредилге албан черлерининг рейтингин тургузар. Рейтингде бирги черни алган өөредилге албан черин бо номинацияга конкурстун тиилекчизи деп санаар. Организакчылар рейтингде 2-ги болгаш 3-кү черлерни алган өөредилге албан черлерин база конкурстун тиилекчилери кылдыр санаар.

9. Тиилекчилерни шаңнаары
Организакчылар дипломнар болгаш шаңналдарны тыпсыры-биле Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызынче конкурстун тиилекчилерин чалап алыр.

10. Организакчыларның эргелери болгаш хүлээлгелери

10.1. Конкурстун организакчыларының хүлээлгелери:
- конкурсту эрттирер айтырылгал талазы-биле ооң киржикчилерин үезинде дыңнадыр;
- өске таладан улустар-биле кады ажилдажылгазының дугайында керээни чарар;
- конкурсту эрттиргениниң болгаш ооң түңнелдерининг дугайында МИЧ-ге медээлээр.

10.2. Конкурстун организакчыларының эргелери:
- Конкурсту белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле ажилды организаастаар;
- Конкурстун спонсорларын хаара тудар;
- Конкурсту эрттирер талазы-биле негелделерни өскертип болур;
- Конкурстун баш бурунгаар түңнелдерин парлап үндүрерин хандыраар.

11. Киржикчилерининг эргелери болгаш хүлээлгелери

11.1. Киржикчилерининг хүлээлгелери:
- Конкурска дүүштүр шын медээлерни бээр;
- Конкурстун шупту дүрүмнерин сагыыр.

11.2. Киржикчилерининг эргелери:
- Конкурстун бо Дүрүмү-биле таньжар;
- Конкурстун дүрүмүгө дүүштүр конкурска кирип;
- Конкурстун дүрүмүгө дүүштүр киржикчини тиилекчи деп санаан болза, конкурстун түңнелдерининг аайы-биле диплом болгаш шаңналды алыр;
- Конкурстун негелделери болгаш эрттирерининг дугайында медээ-биле организакчыларга — Кызыл, Красноармейская кудумчузу, бажың 100, кабинет 3 адреске барып, азы 8(39422) 2-58-10 телефонче долгал болур.

«МАШИНАЛАРНЫ КАЯА ТУРГУЗАРЫЛ?»

Машина-техникалыг чоруу-рунга, харын-даа мырыңай оларны тургузарынга Россия-ның хоорайлары колдуунда таарыштыр туттунмаан болган дээрзи, машиналар көвүдээн сөөлгү 5-10 чылдарда, билдине берген. Кызыл хоорай база ындыг. Ооң кудумчуларын кезип, машиналарны кайда, канчаар тургузуп турарын көрээлинер.

Хоорайның төвү. Россия биле Тываның чаңгыс демне-жилгезиниң 100 чыл байыр-лалынга белеткел үезинде ону чаартыр тудуптарга, машиналар биле пассажирлер тырлып, баскылажып турган «Азас» магазинниң, «Найы-рал» кино театрының мурнуу талазы хозаш кыннып, машина-балгат ында эвээжээн-даа ышкаш кындыр көстүр апарган. Шынында машиналар

«Машиналар, кижилер маңаа баскылашпазын дээш чүнү кылза экил?» деп айтырыгны чолаачыларга-даа, эрткен-дүшкен кижилерге-даа салдывыс. Оларның бодалы, саналы мындыг.

Орлан Бегзи, чолаачы, садып алыкчы:

— Мында садыгжыларның, бараан-сараан садып ап келген кижилерниң машиналары турары чугаажок-ла болгай. Маңаа машина тургузары дыка берге, сыңмарлажып, үскүлежип каг чазып тургаш, арай деп-ле тургузар. Бо чоок-кавыда эрги-саргы бажыңнар дыка хөй-дүр. «Гаруда» садыгның артыы талазында суг болза. Төпте садыгларның, эрги болгаш чаа рыноктарның, «Гаруда» садыгның ээлери биле хоорай чагыргазы дугуржуп, херек болза, эрге-чагырга ажыглап тургаш, оларның ак-

№7 школа чоогунда.

чүге тудар чүве. Хоорайның архитекторлары та кайнаар көрүп турар. Машиналар тургузар черлерни каяа тударын олар айтып бээр ужурлуг эвес бе? Ада-иелерни эң дүвүредип турар чүве — оларның уругдары машиналарга бастырып кагбазы. Бичи ажы-төл хөй чыгыр черлерни барып көрээлинер. Кызылдың №7 школа чаны, Ленин кудумчузунун эгези. №2,7 болгаш үнү чок уруглар школалары мында турар. Үш школада, ортумаа-биле алыр болза, 1000 хире өөреникчилер өөренип-ле турбоор. Школалардан аңгыда, парк аксы — Интернацио-

ажыл-херээниң аайы-биле машиналарлыг кээр кижилер хөй боору чугаажок. Эң ылаңгыя Тыва культура төвүнге концерт, чогаадыкчы кезээ болу бээрге, машиналар дыка хөй апаар. Ынчангаш бо чоок-кавыга уруглар, оолдарның машина-техникадан айыыл чогу кол айтырыгларның бирээзи болгу дег.

Зинаида Иванова, №7 школада өөреникчинин авазы.

— Мээң уруум бо школада өөренип турар. Мында машиналар көвүдээн. Коргар-дыр мен. Бажыңым ырак эвес-даа болза, уруумну школага туда эккээр, кичээлдер соонда туда

комплекизинден, школалардан уруг-дарыын ап келген ада-иелерге-даа, маргылдаа көрүп келген чонга-даа, бо чоок-кавының чурттакчыларынга-даа эптиг боор.

Сөөлгү үеде Кызыл хоорайда куда-дой эрттирер улуг залдарны, кафелерни, столоваяларны хөйүнү туткан. Оларның машиналар тургузар черлери база чок, ынчангаш аалчылар тротуарларга, чоогунда бажыңнар девискээринге машиналарны тургузуп турар. Хөй чон чыгыр мындыг черлерниң ээлеринден машиналар тургузар черлерни база тударын чүге хоорайның эрге-ча-

Кызыл хоорай хөй машиналар шимчээшкининге таарыштыр туттунмаан, кызыл кудумчуларлыг, машина тургузар черлер чок хоорай дээрзи каракка көскү.

кайын эвээжээр ийик, улам көвүдеди-ле ыйнаан. «Азас» магазинниң артыы талазынга машиналар тургузар чер тудуп, Дружба биле Чүлдүм кудумчуларның төп чоогунда кезиин элээн алгыдып, аңаа машиналар тургузар черлер кылыптарга, чолаачыларга-даа, чадаг-даа кижилерге эптиг апарган. Ол-даа кончуг-ла эки-дир деп чугаалап болур. Ынчалза-даа Саглы ышкаш хову, сагыш ышкаш чүве кайда боор.

Кызылдың төвүнде «Гаруда» садыг бажыңының, эрги болгаш чаа рыноктар чоогунга бараалыңар, Дружба — Красноармейская, Комсомольская — Чүлдүм кудумчуларының аразында кварталдарга чедээлинер. Мында тырылдыр тургузуп каан машиналарның аразынга «хыл сыңмастаан» деп хөөрем кижилер чугаалап болур. Бо чоок-кавыда машина-балгаттың тырлып турарының кол чылдагааны — маңаа хөй садыгжылар болгаш садып алыкчылар машиналарын тургузуп каары.

ша-хөреңгизин мөөңнөп, эрги бажыңнарның ээлеринге чаагайжыды туткан квартираларны садып бергеш, хосталган черге машиналар тургузар улуг черни чүге тудуп болбазыл? Күрүне биле бизнестин кады ажылдажылгазының дугайында чугаа хөй-дүр. Ону ажыглаар аргазы чогуу-на мында эвес деп бе? Садыгжыларда акша хөй-ле болгай.

Салим Бинн-оол, садып алыкчы:

— Мээң бажыңым бо-дур (хөй каът бажыңче айытты). Эрги болгаш чаа рыноктар, «Гаруда» садыг чанында машина-балгат дээрге тырып каан чүве-биле дөмей-ле. Кижилер кылаштаар тротуарларда машиналарны тургузуп, ында ыяштарны сый үстүргүлөп каапкан. «Тысячи мелочей» дээр магазин турган бажыңның баарынга, Чүлдүм кудумчу талазынга машина тургузар чер кылып каан болза, дыкала эки ийик. Ам мында база садыг тудуп турар ышкаш. Садыглар эндерик-тир, ону та

«Азас» магазин артында машина тургузар чер.

нальная кудумчу, Интернациональная — Щетинкин-Кравченко кудумчу кварталдарда ТКУ-нун факультеттери, Тыва культура төвү, Ярыгин аттыг спорт комплекзи, Моолдун төлээ чери, садыг-магазиннер дээш, өске-даа албан болгаш садыг черлери бар. Оларга

алыр-дыр мен. Бастырып алза канчаар. №2 школаның өөреникчилери база болап чоруур. Машиналарны школалар чанынче чоокшулатпас болза эки.

Зоя Монгуш, Ленин кудумчузунда №8 бажыңның чурттакчызы:

— Бо чоок-кавыда бичи уруглар чыгыр черлер-ле хөй. №2, 7 школалар, спорт төвү, чайгы стадион, парк дээш-ле. «Хүреш», «Совет Тываның 5 чыл» аттыг стадионнарга байырлалдар, хүреш маргылдаалары болу бээрге, машиналар шуут сыңышпас. Бо чоокта бажыңнарның девискээрлерин безин шыгырт долдур тургузуптар. Үнер-кирери берге апаар. ГАИ безин күш четпес чорду ийин. Бистиң бажыңы-выс буступ дүжер четкен бажың-дыр. Ону дүрген бускаш, ооң орнунга машина тургузар чер кылып каар болза, спорт

гыргазы негеп болбазыл?

Кызыл хоорай хөй машиналар шимчээшкининге таарыштыр туттунмаан, кызыл кудумчуларлыг, машина тургузар черлер чок хоорай дээрзи каракка көскү. Ооң кудумчуларынга машиналар тургузарын эвээжедир, чадаг кижилер кылаштаар оруктардан машиналарны чайладыр дизе, садыгнаймаалар, эмнелгелер, албан чериниң чанынга машиналар тургузар черлерни тудар апаар-дыр. Ол дээрге берге, хөй акша-хөреңги херек ажыл. А бир эвес бөгүндөн ону шимчедип эгелевес болза, соң-даарта Кызылдың эрги, кызыл кудумчуларынга машиналар сыңмас апаар чыгыы. Машиналар сыңышпастай бээрге, кижилер кайылап кылаштаарыл?

Шаңгыр-оол МОНГУШ.

Авторнун тырттырган чуруктары.

«Гаруда» садыг бажыңының баарында машиналар.

ИЕЛЕРНИ АЛДАРЖЫТКАН

2014 чылдың ноябрь 28-те Тываның күрүне филармониязынга Иелер хүнүгө тураскааткан байырлыг шуулган болуп эрткен. Республиканың шупту кожуннарындан болгаш Кызыл хоорайдан херээжен чон идеккейли-биле чыгып кээп, байырлыг хуралга киришкеннер.

Аңаа ТР-ниң Баштыңы Ш.В. а-оол иелерге байырлалын арыштыр чедишкinnenни күндү, 2014 чылда шылгараан иерни шаңнаан. Чеди ажы-дү кижизидип турар, олар алдызын азырап алган ина Чербенюкту, 4 ажы-дү шуптузун дээди эртем-чедирген Светлана Доңты, 10 ажы-төлдүң авазы, уйнуктарның кырган-авазы адыр ие Кара-кыс Сааяны, и ажы-төлдү кижизидип уур ие Чечекмаа Сатты дүлел бижики-биле аанаан. Тываның эр улустуң чөвү-иниң даргазы Х.Д. Монгуш ээжен улустуң чедишкinnenни чоргаарал-биле үнелеп аалааш, Иелер хүнү-биле эр-стүң чөвүлелиниң мурнун-байыр чедирген.

Тываның Херээженнер эви-линиң даргазы Раиса Күжү-ажы-төлүн төлептиг кижизидип чоруур иелерни кижик-дир чугаалаан. Ол дээр-ге Довурак хоорайның чурт-чызы, 5 ажы-төлү шко-ны алдын медаль-биле оскан Римма Сегбеевна. Оларның өг-бүлели — Довурак хоорайның эң-не мчуттунар өг-бүлели. Бай-Тай-кожуунда чурттап-ажылдап руур Серен Баакыевна — бо-нуң 45 уйнуктарының эне-диг кырган-авазы. Тыва-н шаандан тура ажы-төлдү-бүлениң байлакшылы деп-нап, үнелеп чораан. 10 айның тургузунда 725 уруг ада-иези-н хайгааралы чокка арткан. 1 өг-бүлели 419 ада-иезинин ийгааралы чок арткан уруг-арны азырап алган. Тыва-республика өскүс уруглар-ырап алырының талазы-би-е 10 шылгараан регионнар-ың санынче кирип турары-өрүнчүг. База ол ышкаш-өскүс инвалид уругларны да-гынып ап, оларны боттарының

төрзэн уруглары дег азырап чоруур ада-иелер барын Раиса Күжүгет онзагайлап демдег-леди. Өскүс арткан уруглар-же кичээнге ийи угландыра-ын база херээжен кижиниң ара-гадарыдан ойталап, амыдырал-га кызымаккай, шудургу болу-рун дилээш, Иелер хүнүн та-варыштыр байырын чедирип, үнелээш.

«Хүндүлүг иелер, боду-вустуң кадыкшылывыска кон-чуг хумагалыг бооп көрээлиңер, чүге дээр-ге чаш төлдүң ка-дыкшылы ие кижиниң ка-дыгының байдалындан хама-ар-жыр болгай» — деп, ТР-ниң кадык камгалалының сайы-ды-ның оралакчызы кыйгыргаш, байырлал таварыштыр иелер-ге кадыкшылды күзеди.

ТР-ниң наркология дис-пансериниң улуг эмчизиниң оралакчызы Буяна Биче-оол республикада профилактика ажылдары канчаар чоруттунуп турарының дугайында илет-кээш, херээжен чонну ара-га аймаандан ойталаарын база ол ышкаш дуза дилеп турар улуска айтырыг-харыы четки-зи ажылдап турарын, 5-38-31 дугаарже долгап болурун са-гындырды.

2014 чылдың майда иелер-ниң бир дугаар улуг чыыжы-на «Иелерниң чагыглары» деп херээжен улустуң дүрүмнерин тургузарын дугурушкан турган. Бо удаада чыгып келген ие-лерни тускай чогаадып, белет-кеп кылган чагыглар-биле та-ныштырды.

Байырлал таварыштыр ие-лерге Кызылдың уран чүүл колледжизиниң студентилери, «Азас» танцы бөлүү, Тываның Улустуң артизи Станислав Ириль, ТР-ниң алдарлыг ар-тистери Аяс Куулар, Сайдаш Монгуш, Галина Сюрюн дээш, өскелер-даа аян туттулар.

Айдың ондар.

Чурукту сайттан алган.

БАЙ-ТАЙГАНЫҢ БООДАЛ ЧЕЧЕКТЕРИ

Делегейде иеден чоок эргим, ыдыктыг кижик тывыл-бас. Дириг амытан безин төлү дээнде өлүмден-даа чалдан-мас, демисежи чыдар. «Ийи ай болгаш иезин таныыр, алды ай болгаш адазын таныыр алаар» деп тыва улустуң үлгер домаанда утка-ла бар болдур ийин. Авазынга төлү-нүң чыды безин кайы хире чагай, онзагай ийик, чаңгыс дишчигеш безин үнмээн кы-зылаас аксын ажыдып, хүлүм-зүрзэн ышкаш авазынче көрүп кээр-ге, иези чалтап, чарашы-на-нындан эргеледип, ошкап-чылтап, эңне эргим сөстөрүн тө каап-ла эгелээр.

А төрүттүнгөш-ле иезинге кагдырган хензиг чаштың кээр-генчин, чугаалаар сөстөр-даа тывылбас. Ыглаар ызы безин иелиг чаштан ылгалдыг, шаа чок дыңналыр, карактарының көрүжү. «Бо өртемчей мындыг хилинчектиг чүве бе?» деп ай-тырганзыг муңгак, кээргенчиг. Дыка хөй ада-иелер ажы-төл төрүттүнерге, ылаңгыя ийис уругларлыг болганда, сеткилинден амырап өөрүүр, оларының кырында-ла турар. А чамдык иелер уруг төрүттү-нүп кээрге-ле, ойталап, эмчи-ге-ле кара сагышты-биле кааптар.

Бай-Тайга кожунда өскүс болгаш хайгааралын чидир-ген уругларны хүлээп алган азырап турар 12 өг-бүлелерде 74 уруглар чурттап, ада-иези-ниң ынакшылын, деткимчезин көрүп, акы-дуңма, кырган-ава, кырган-ача деп өг-бүлели бүрү-зүнүң чоргаарланыр, ыдыктыг талаларын билип, чуртталга-ның езулуг аас-кежиин меде-реп билип эгелээнер.

Хөй ажы-төлдү «бодунуң, өскөнүң» деп ылгал чокка азырап кижизидип турар буян-ныг аваларга байыр чедирип, оларга бүгү-ле эки чүүлдерни күзевишаан, каш сөстөр-биле чараш омур-хевирлерин чуруу-рун шенеп көрээлиңер.

Оларны «Бай-Тайганың боодал чечектери» деп чараш-сынып, магадап адаксаар мен. Шынап-ла, ава бүрүзү назы-хары, эртем-билини, арын-шы-райы катаптаттынмас тускай, дөмейлеп деңгээр чүве-даа тывылбас. Бай-Талдың мең-гизиниң чечээ дег, Шуйнун, Кара-Хөлдүн хүн эдерерле-ри дег, Туранның, Оорунуң черлик розалары, арзылаң огу, ромашкалары дег, шиник, чараш, уян, эргим омур-хевир-лер-дир ийин. Чаңгыс черге чыгып кээрге, боодал чечек-терге дөмей, сактырга, дол-гандыр турар чүүлдер чырып,

чылып келген дег сагындырар иелер-дир.

30 хар четпейн чыткаш, коргуш чокка өскүс ажы-төлдерни азырап эгелээш, пөрүксүмээр, хөй чугаа чок хирезинде уруглары дээш кан-дыг-даа черге айтырыгны тур-гузуп, туржуп шыдаар Айяна Окпан-ооловна Хомушку — ынак эжиниң, 13 ажы-төлү-нүң эң-не эргим кижизи. Рес-публиканың хөй уруглар азырап алган өг-бүлелери-ниң форумунга удавас башкы болур оглу боодал чечектерни дискет кырынга олуруп алгаш, тутсуп, ава дугайында чараш ырыны тураскаадып ырлаптар-га, залга олурган кижик бүрүзү карааның чажын бүдүү чодуп олуржук.

Оларның чырык, делгем бажынындан кезээде кижилер үзүлбес. Езулуг-ла маадыр ие. Уругларынга эрбенниг сөс-даа сөглөп шыдавас, хүлүмзү-рзэн, эргим арнында улуг ка-рактары чайынналып чоруур Чечекмаа Очуровна Саая оолдар-кыстары дээш уйгу дыжын-даа, үезин-даа харам-нанмас.

Көөрге шириинзимээр чаң-ныг, бүдүн школаны быжыг холдарында алган, амгы үениң езулуг-ла удуртукчузу, уруг-ларга быжыг билин харам чокка өргүп чоруур Россия Федерациязының ниити билиг өөредилгезиниң хүндүлүг ажылдакчызы Ольга Өнүгү-евна Шагаалааны уруг-дарыы хүндүлээр, камнаар, сеткилин-ден ынактар.

Оожум-топтут аажы-чаң-ныг, Кара-Хөлдүн аңчы, малчын огулунуң ынак эжи, кижик бүрүзү шынгээдип, билип ап шыдавас физика эртемниң билдиги башкызы хоюг, ак шырайлыг Рита Кертик-ооловна Күжүгетти көөрге кошкак, чымчак чечек ышкаш, ынчал-за-даа чажыт күштүг, тура-со-руктуг ие.

Уругларының адазының иде-гелдиг даянгыжы Виктория Соң-гулдаевна Сотаны чүгле азыраан уруглары эвес, а чону, дөргүл-төрели, эш-өөрү дыка хүндү-лээр, чоргаарланыр.

Өг-бүлелиниң езулуг-ла херээжен ээзи Мариана Шы-дыраевна Хертек — кайгам-чык-ла ие. Оолдары, уругла-ры дээш, шын эвес эпчок чүве боорга, артында-ла ыглай кааптар. Та, канчап четтигип турар чүве! Хойлары, инекте-ри, хаван, дагаалары, кастары, азыраан малы кодан сыңмас. Стол сыңмас амданныг аш-чегин та кажан иргин белеткеп четтигип турар чүве! Ширтээн

сыраан, дааранган, школаже чүгүрген, студент уругларын деткээн, сактырга-ла, чаңгыс-даа хостуг үези чок ышкаш. Ындыг иега ажы-төлү чоргаар-ланмас, ынакшылас аргажок.

Чүс-чүс уругларны өөредип кижизидип, алдар-атты, башкы кижиниң эң-не үнелиг дээди категориязынга четкен, төрүп каан ажы-төлүн эртемнерниң бединге чедирген, төлептиг кижилер кылдыр кижизит-кен Светлана Чадамбаевна Конгарны кым «Уруглардан ам-даа ап, өг-бүлелинге ки-жизидиңер» деп дилзэн боор. Төлге ынакшылы-ла болгай! Чажындан амыдыралдың бер-гезин көре берген уруглар аваның эргелелинге чассып, төрүмелинден салым-чаяанны илереп келгени буянныг иениң ачызы-ла болгай. Светла-на Чадамбаевнаның бир оглу республика чергелиг уран-номчулга мөөрейинге бирги черни алган.

Узун хөнү-сынныг, дыды-рарган кара чаштыг, дыңнап ханмас хоюг үнүг, уран-ше-вер, хөглүг-баштак Айлан Кон-гар-ооловна Иргит сес өрзэл бажынында орус-тыва ажы-төлүн дыка-ла чараш азырап, өстүрүп турар.

Чырыткылыг чараш арын-ныг, эмчи мергежилдиг, ачылыг ава Анна Дугаровна Чимит — уругларының эргелиг иези, шынчы дузалакчызы, сү-мелекчизи.

Уругларындан базым-даа ыравас, бүгү сагыш-сеткили-биле оларны бут кырынга тур-гузуп, езулуг кижилер кылдыр кижизидер деп сорулга салган, каткы-хөглүг, эш-өөрүрек, чонну Уран Бюрбюевна Ооржак — эриг баарлыг ие.

Чемзиг, шевер холдарлыг, херек апарза, шынгыг-даа болуп болур, өөреникчилери-ниң, ада-иелериниң хүндүлээр Уран Дүктүг-ооловна Сотпа, уруглар эмнелгезинге эмчи сес-тразы болуп ажылдап келген Любовь Калдар-ооловна Хо-мушкуну катап-ла уруглар ки-жизидип, бут кырынга тургузуп көрүңер деп кым дилзэн боор аан. Иениң эриг сеткили, деле-гейге сыңмас төлдерге ынак-шылы-ла болгай!

Бо чараш, оңмас, дириг чечектер дег, буянныг иелер турда, өртемчей делгем, чараш, чурттаканчыг болуру чөп! Оларга черге чедир мөгейип, эң-не чараш сөстөрүн, ыр-ларны, боодал чечектерни сөңнедивис!

Любовь КҮЖҮГЕТ,
өөредилге эргелелиниң
инспектору.

«АВА» СОЛУН БИР ХАРЛААН

Тыва парлалгада көстүп келген «Ава» солуну эрткен чылын Иелер хүнүнде чырыкче бир дугаар үнген.

Бодунуң бир чылдаан ба-йырлалын «Ноян» ресторанын-га номчукчулары-биле эрттир-ген. Онзалап демдеглексенчиг чүүл чүл дээр-ге, солунуң ре-дактору Лидия Иргиттин сүме-лээни-биле байырлал «Литера-турлуг кежээ» кылдыр эрткен. Аалчыларның аразында кым-нарны чок дээр: чогаалчылар, журналистер, эмчилер, башкы-лар, композиторлар, ыраажы-лар, музейниң специалистери, хуу ажыл-агыйлыг сайгарлык-чылар...

Кежээниң кол организа-кчылары — фэн-шуй специа-

лизи, социолог Марта Иргит, хоочун башкы Валентина Ондар. Солунуң кол деткич-чилери «Ноян» рестораны, Кы-зылдың хлеб заводу (директо-ру Вера Хертек), КХН «Евро-строй» (директору Людмила Ондар), медицина эртемнери-ниң доктору Людмила Эрти-неева олар «Ава» бут кы-рынга улам быжыксын дээш төлептиг белекти кылганын демдеглээр апаар. Композитор Амур Хоюгбан, ТР-ниң алдар-лыг артизи Вероника Чооду, чогаалчылар Черлиг-оол Куулар, Кара-Күске Чооду, Мария Күжү-гет, Нина Серенот олар кежээ-ни улам каастаан. «Ава» со-лунуң эң идеккейлиг бижики-лери Амир Ооржак («Эзирниң

девин»), Марта Иргит («Фэн-шуй» эртемниң талазы-биле көргүзүг материалдары-биле) келген аалчыларга солун мер-гежилин таныштырган. Ыры-хөгжүм, шүлүктөр чаңгыланып турда, ажыл-агыйжы чугааны кылып, солунну моон соңгаар канчаар сайзырадып, номчук-чуларның сонургалын улам күштелдирип, хөй бижикич-лерлиг болурун канчаар чедип алырын кежээниң киржикчи-лери ажы-биле чугаалажып, арга-сүмезин берген.

«Ава» солун буянныг үле-херекти бүдүрүп чоруур, оң назыны узун, оруу ак болзун деп кежээниң киржикчилери йөрзэл салып байырлашканнар.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.

Арга-арыг — бистиң национал байлаавыс, арыг агаарның кадагалакчызы, долгандыр турар делегейниң кайгамчык чаражының «көрүнчүү», экономиктиг хөгжүлдениң быразы болгаш чоннуң чаагай чоруунуң үндезини.

Тыва Республиканың Күрүнениң арга-арыг комитетинин ажылы кончуг чугула, ону ылап үнелээри белең эвес, олар бистиң республикавыстың эң-не кол байлактарының бирээзи — арыг агаарның дөзү болгаш Тываның чурттакчыларының хей кезининң бай-шыырак чуртталгазының үндезини — арга-арыгны харыылап турар. 11 миллион гектар шөлдүг арга-арыгның камгалаалы, ону чөптүг ажылгаары болгаш катап чаартыры, улус ажыл-агыйының арга-арыг-биле харылзаалыг хей адырларының хөгжүлдэзи оон хамааржыр.

Тыва Республиканың Күрүнениң арга-арыг комитетинин даргазы **Вадим Сарыг-оолович Кызыл-оол** ажыл-чорудулгазының дугайында таныштырды:

— Арга-арыг камгалаары, хумагалаары — бистиң кол хүлээлгевис. Тывада арга-арыг өрттери чидиг айтырыгларның бирээзи. Агаар-бойдустуң дүрген чылып келгени-биле арга-арыг өрт айылының үезин 2014 чылдың апрель 1-ден тура чарлаан. 2014 чылдың ноябрь 11-ге чедир Тыва Республикага 104209, 84 гектар хемчээлдиг девискээрде 355 арга-арыг өрттери бүртүктеттинген. Ооң аразындан 116 өрттү (33 хуу) 1 хүн дургузунда өжүрген. Бир дугаар өрт Танды кожууннуң арга-арыг ажыл-агыйына бүртүктеттинген.

Сан-чурагай-биле алырга, шөлдөрдө, арга-арыгга, тайга-тандыда болуп турар өрттерниң хей кезини кижиниң харысалга чок чоруундан болуп турар. Ылаңгыя малчыннарның хову-шөлдөрни өрттөткен соонда аңаа чаа, чаагай оът-сиген үнүп келир дээн бодалы шын эвес. Өрттерниң өөскүп үнүп турарының бир чылдагааны база ол. Черни өрттедирге, ооң кыры үрелир болгаш тургузуу өскерлир. Кур сиген (эрткен чылгы) боду кургап тоглааш, дескилени бээр, ол база бодунуң аайы-биле чемишчидилге болур. Малчыннар одар-белчиң черлерни өрттедипкеш, чамдыкта кичээнге салбайн баарлар. Хат хадыйр болза, бичии-даа өрт өөскүп үнгеш, чоогунда арга-арыг өрттенип каар. Тайга дээр-ле бистиң тыныжывыс,

БАЙЛААВЫСТЫ КАМГАЛААЛЫҢАР!

чемгерикчивис, сагыш-сеткиливис оожургадыр, мага-бодувусту эмнээр эм шынарлыг үнүштерни берип турар үнелиг бойдус курлавыры болгаш амыдыралывыс ышкажыл. Бо чылын арга-арыг девискээрлерин өрттедири хоруглуг деп бистиң комитет хүлээп алган.

Часкы өрттер чайгы өрттерге бодаарга, өршээлдиг. Чүге дизе чазын чер ам-даа чедир эривээн болур. Чайын чаңнык база аажок айыылдыг. Орук чок, чедери берге черлерге чаңнык хары угда 100 чедир дүжүптөр. Июль 1-ден август 15-ке чедир кургаг динмирээшкннер хей болган. Күс кээрге, каттап, тооруктаан кижилер айыылды тургузар.

Бо чылын Тожу (122), Каа-Хем (59), Танды (35) кожууннарда эң хей өрт бүртүктеттинген. Өрттерни өжүреринге агаар-бойдустуң байдалының таарымча чогуу база арга-арыг өрттериниң шөлдөриниң улгадып турарын барымдаалаарга, кожууннарның хей кезиниң девискээрлеринде бедик деңгелдиг — 4-кү болгаш 5-ки чергениң өрт айылы тургустунган. Ооң уламындан республикага ТР-ниң Чазааның доктаалы-биле июль 24-тен октябрь 10-га чедир онза байдал айылы тургустунганын чарлаан. Ол үе дургузунда 233 өрт узуткаттыг.

Өрттерни өжүрер дээш бүгү күштү угландырып, чогуур хемчеглерни чорудуп, нийтизи-биле 1189 ажыг кижини база 88 машина-техниканы хаара туткан. Ооң иштинде Москва хоорайдан, Иркутск, Омск областарындан, Красноярск крайдан, Хакас, Бурят республикалардан 450 өртчү-парашютистер дузалажыры-биле Тывада келген.

Кожуун бүрүзүнде бедик дагның шыпшыында өрт хайгааралының 18 пунктулары бар. Ооң ажылдакчылары чоок-кавы девискээрни доктаамал хай-

лыг кижилер дузаны кадып, ышазы өрт эскерип каар болза, дарый дамчыдып турары өөрүнчүг. Дистанционнуг мониторинг-биле (Спутниктен черниң кырында өрттер хайгаараар арга) чүгле улгады берген өрттерни илере-дир. ТР-ниң «Өрттерден арга-арыгны авиация-биле камгалаар Тываның баазазы» албан черинче ТР-ниң Чазааның дежурный бөлүүндөн агаар-бойдус талазы-биле байдалды хүннүңне дамчыдып турар.

Акшаландырыышкын айтыры чидиг. Өрт өөскүп бо-

өске-даа нарын айтырыглар хей. Ынчалза-даа бистер бүгү күжүвүстү салып, бар аргаларны ажылгап, республиканың девискээринге арга-арыг өрттерин болдурбазы-биле болур-чогуур хемчеглерни ап чорудуп турар бис. Бо бүгү төрөөн черивистиң айыыл чок чоруу, салгалдарывыстың келир үези дээрзи билдингир.

Чурттакчы чон-биле профилактиктиг ажылдарны шыңгы чорудуп, арат ажыл-агыйлары, малчын коданнар бүрүзүңге чедип, оларның-биле өрт

хоюг сигенни, кургаг чөвүрээни болгаш будуктарны, кывыыча бүгү чүүлдерни арыглап-аштааш, одагны салып болур. Одаг кыпсыр черни оңгарлап алыры чугула, отту долгандыр черни 50 сантиметрден 1 метр минералдыг картыңга чедир казып алып ужурлуг. Хемнерниң хөлдөрниң ыяш, өзүмнер үнмээн элезинниг эриктенин одагның айылы эвээш.

Одагны эчизинге чедир өжүрбээн шаанда ону каа-банар. Олче сугну куткаш, одаг хүлүн тарадыр идип каалтынар, ооң соонда хензиг-даа көстү артаанын ыяк хынаңар.

Арга-арыг иштинге чада чорааш, таакпылаваңар, оон артыын хензиг-даа көс артпа кылдыр ылаптап өжүрүңер. Өшпээн серенги ыяжын черге октаваңар, ону октапкаш, кыпайн чыдарын ылаптаңар.

Аңнаар боонарга окту саа-зын, хөвөө дээн ышкаш кывыыч чал чүүлдерден кылбаңар. Чүге чөпшээреттинген чүүлдерни ажылаар херек.

Шилдерни, шил бузундуларын арга иштинге кабаңар, октаптыңан бөдүүн шил аймак хүн херелдеринге кыва бээр, оттуг шил апаар, ооң уламындан арга-арыг өртү өөскүп болур. Бир эвес өрт болган черни эскерип каан болза, дүрген-чоокку арга-арыг даамалың болгаш чогуур эрге-чагырга органнынче дыңнадыр.

Бо бөдүүн дүрүмнерни үлпайн сагып чоруур болза, арга-арыг когаралы болбас. Черле ынчаш чүгле арга-арыг өрттерин эвес, а каяа-даа, кандыг-даа үеде өрт халавын болдурбас дээр болза, бичии чаштап эгелээш, улуг кижиге чедир шупту харысалгалыг болур ужурлуг бис.

Вадим Сарыг-оолович Кызыл-оол-биле чугаалажып ораарга, ооң ажылынга бердингенин, төрөөн чериниң арга-арыгы, агаар-бойдузу дээш кайы хире сагыжы азырп чорууру көскү. Ол боду арга-дуржулгалыг өртчү, арга-арыг ажылдакчызы болгаш бо талазы-биле ажылды эки билер. 1985 чылдан эгелеп арга-арыг ажыл-агыйының адырынга үзүктөл чок ажылдаан. Вадим Сарыг-оолович «Соруг — Кызыл» маршрут-биле коммерция рейсти кылып чорааш читкен вертолетту дилеп-тиварынга база киришкен.

Бистиң ажы-төлүвүс, чоок кижилеривистиң кадыкшылы, харын-даа амы-тыны база эгээртинмес байлаавыс — арга-арыывыстың келир үеде салым-чолу боттарывыстың холуушта дээрзин черле утпаалыңар. Хүндүлүг чурттакчы чонувусту өрт айылын болдурбазы-биле арга-арыгга өртке удур дүрүмнерни сагып, агаар-бойдузун хумагалап, оваарымчалыг, онза харысалгалыг болурунче кыйгырдывыс.

Шончалай ХОВАЛЫГ.

Материалды 2014 чылдың ноябрь 27-де белеткээн.

Сарыг-Септиң өртчүлери Василий Кудрявцев, Сергей Белоглазов. Ондумда өрт. 2014 чылдың август 20.

лурунун айылы улуг девискээрлерге агаардан хайгааралды чорударынга 156 млн. рубль хереглеттинер. Ол дээр-ге Ыраккы Чөөн чүк арга-арыг ажыл-агыйының эртем-шинчилел институтунуң бистиң республикага хамаарыштыр үндүрген санаашкыны-дыр. Ынчалза-даа республикага хамаарыштыр бюджетте ыңдыг акша-хөреңги көрдүмээн. Чылдың-на Россияның арга-арыг ажыл-агыйы 163 млн. рубльди үндүрүп берип турар. Ооң иштинде ажылдакчылар

үндүрбезиниң дугайында 765 дугуржулгаларны бижимел хевирге кылган. Чурттакчы чонга тайылбырлыг, сагыыр дүрүмнерлиг бичии номчугаштарны үлээш, ооң бадыткалы кылдыр 6000 фото-чуруктарны база видеону кожууннарның арга-арыг ажыл-агый черлериниң ажылдакчылары чоруткан. Бо профилактиг хемчеглерни эрттиргениниң түңнелинде часкы өрттерниң 85 хууун бир дугаар хүнүнде өжүрген. Ол дээр-ге Тываның арыг-арыг даамалынга 15 чылдарның иштинде эң эки көргүзүг-дүр. Тываның метеорология төвүнүң дыңнады-биле, 2014 чылдың чайы аажок изиг болгаш кургаг болган. Ооң уламындан база Россияның арга-арыг ажыл-агыйының эвээш акшаландырыышкынындан ол көргүзүлгө кудулаан.

ТР-ниң Чазаа селекторлуг хуралдарны, кожууннарның чагырыкчыларынга арга-арыг өрттеринге удур профилактиктиг хемчеглерни дарый алзын дээш даалгаларны берип, чыл санында 8 млн. рубльди аңгылап турарын демдеглээри чугула.

Тываның чурттакчы чонунга өрт айылы тургустунган үеде ине бүрүлүг ыяштар чоогунга, өрттенип турган черлерге, кургаг хыыргыштарлыг участоктарга одаг кывыскан херээ чок. Ыяштар, төжектер адаанга, бок-күзүрүм долган, торфтуг черге от кыпсыры айыылдыг. Одаг кыпсыры эргежок чугула эвес болза, ону болдурбаңар. Бир эвес от ыяап-ла херек апарган болза, чиңгисти болгаш

ТР-ниң Чазааның доктаалы-биле июль 24-тен октябрь 10-га чедир онза байдал айылы тургустунганын чарлаан. Ол үе дургузунда 233 өрт узуткаттыг.

гаарап, бичии-ле ыш көрүп каар болза, дораан дамчыдар. Туранның чурттакчызы Владимир Митрохин бодунуң күзели-биле аажок улуг дузаны көргүзүп турар. Ол 2013 чылдан тура Би-Хемниң девискээринге параланга ушкаш, хоойлу-дүрүмге удур кайда ыяш кезип турарын азы өрт хып эгелээнин ол дамчыдып турар. Параллан апарадан аңаа республиканың арга-арыг комитеди 300 муң рубль-биле садып берген. Оон аңгыда эки турачы улусчу дружина отрядтары, харысалга-

ның шалыңы, кывар-чаар материалдарның, үнүшкүннерниң чарыгдалы болгаш оон-даа өске. Бо саннардан көөрге, акшаландырыышкынның кайы хире чедишпези моон-на көскү.

Амгы үеде авиа арга-хайгаарал чериниң өрт албанының парашютчуларының саны база оранчок эвээш. Кадрлар талазы-биле база байдал нарын. Арга-арыг талазы-биле тускай дээди эртемниг специалистер бир ай ажылдааш, чоруй баар. Ооң чылдагааны — эвээш шалың. Бо болгаш

Арга-дуржулгазы бедээн

• Эр башкылар — идегелдик күш

Сайзыраңгай 21-ги чүс
школазы кандыг бо-
ужурлугул?» деп айты-
а эрткен чүс чылда даап
ашкыннарны хөйү-биле
алап турганывыс ындыг-
ырак эвес үеде артып
ан. Херек кырында амгы
ал кандыг болуп тура-

аа чүс чылда амыдырал-
бүгү-ле адырларында:
тика, экономика, эртем-
ика, уран чүүлде өскер-
киннер, чаартылгалар
уп турар. Ол школаларга
дээп, амгы үениң школа-
анаа-ла эртем-билиг чедип
өргээ эвес, а уругларны
амыдыралга ылап белет-
оларның чогаадыкчы чо-
улам сайзырадыр, дет-
двискээр болу берген.
биле чергелештир чаа үе-
башкызы шупту талазы-би-
епсегленген, амыдыралды
ай хөгжүп турар чаа тех-
гияларны үе-шаанда шиң-
ип, өөренип ап турар киж-
берген.

ындыгларның бирээзи —
ылдың 9 дугаар гимназия-
ың күш-ажыл башкызы
ер Минчитович Токаш-оол.
езулуг-ла ажылынга бер-
ген, чогаадыкчы башкы.
өөреникчилери — хоо-
республика чергелиг ус-
ерлер мөөрейлеринин
гаамал кижикчилери.
кының ийи өөреникчизи
аның Баштыңының Гранты-
га төлөптиг.
Кызылдың 9 дугаар гим-
назияның ийиги каадында
гелгелер кижини өөртүп
р. Ында өөреникчилериниң
шевер кылыглары, онзагай,
аш кылдыр чураан өңүр,
аш чуруктары, даарап-сиил-

Х.Токаш-оол ээлчеглиг мөөрейге өөреникчилери-биле белеткенип тур.

бээн чүүлдери бар. Оларның
аразында янзы-бүрү корабль,
башкынар макеттери дээн
ышкаш онзагай кылыглары
үнген-кирген аалчыларның,
гимназияның башкыларының,
өөреникчилериниң кичээнге-
йин хаара тудуп турар. Ону
хоочун башкы Хүлер Минчи-
товичиниң өөреникчилери кы-
лып дерээн.

Уран-шевер холдуг оолдар-
ны кижизидип, өөредип чо-
руур башкы Хүлер Минчитович
бо гимназияда ажылдаа-ла
15 чылдың нүүрүн көргөн. Ол
1960 чылда эрги Чаа-Хөлге
төрүттүнген. Школаны 1978
чылда дооскаш, ДОСААФ-ка
өөренген соон дарый шериг
албан-хүлээлгезин күүседир-
биле аъттанган. 1981 чылда
шеригден ээп келгеш, «На-
йырал» совхозунун ажылчын
кооперативинге чолаачы болуп,
күш-ажылчы базымнарын эге-
лээн. Тараалаң Шанчының та-
раа-быдаазын ажаажып, аныяк
оол эрес-кашпагай, шудургу

ажылын көргүзүп келген.
Амыдырал чаңгыс черге ту-
рар эвес, бурунгаар чүткүлдүг
аныяк кижиги Кызылдың башкы
училищезинче 1983 чылда кир-
геш, 1985 чылда чедиишкиниң
дооскан. Улаштыр дээди эртем
чедер изиг күзелдин боттанды-
рып, Кызылдың башкы ин-

чоруур эш-өөрүнүн бүзүрелдиг
коллегазы болбушаан, аныяк
башкыларга үлегер-чижек
бооп чоруур. Ол гимназияның
хөй-ниити ажылынга күзел-
ди-биле идепкейлиг кижип
чоруур. 2012-2013 өөредилге
чылында гимназияның адала-
рының чөвүлели тургустунган.
Ооң ажылын база-ла Хүлер
Минчитович уштап-баштап,
өөредилгези, чуруму шала хи-
религ өөреникчилерни шын
орукче углап, улуг ажылды
кылып турар. Билдиги, дур-
жулгалыг башкы болурундан
аңгыда, Хүлер Минчитович
— төлөптиг ада. Ол — дөрт
ажы-төлдүн ынак ачазы. Бо-
дунун уруг-дарыын күрүнениң
төлөптиг хамаатылары кылдыр
кижизидип чоруур.

Хостуг үезинде башкы анаа
олурбас. Ол уйнуу-биле ус-
шевер ажылдар кылып, хоо-
чун башкыларның арга-мерге-
жилин өөренип көрүп чоруур.
Тыва национал хөгжүм херек-
селдери: игил, бызаанчы, дош-
пулуур болгаш национал эди-
лелдер — согааш, бала, деспи,
тос-карак, аптара чазап, сиил-
бип кылырынга дыка ынак.

Ажылынга амгы үе-шагның
аайы-биле чаа технологиялар-

“ Чаа үениң башкызы шупту та-
лазы-биле чепсегленген, амыдыралды
мурнай хөгжүп турар чаа техноло-
гияларны үе-шаанда шиңгээдип, өөре-
нип ап турар кижиги болу берген.

ститудунче кирип алган. Баш-
кы ажылы Элегес сумузунун,
ооң соонда Кызыл-Арыгның
школаларына күш-ажыл бол-
гаш черчение башкызы болуп
ажылдаанындан эгелээн. 2000
чылда өг-бүлезиниң аайы-биле
Кызыл хоорайга кээп, 9 дугаар
гимназияга күш-ажыл башкы-
зы болуп ажылдап, бо хүн-
нерге чедир өөреникчилериниң
ынак башкызы, кады ажылдап

ны, интернетти калбаа-биле
ажылдап, үе-биле деңге базып
олуур башкы. Мындыг баш-
кылар школаларга хөйү-биле
ажылдаар болза, өөреникчи-
лерниң аажы-чаңы экижип,
хостуг үезин чөптүг ажылдап
билиринге чаңчыгар дээрзинге
бүзүреливис улуг.

Шончалай ХОВАЛЫГ.

Авторнун тырттырган
чуруу.

Шажын билиглерин — аныяктарга

Школачы ажы-төлге ша-
нны өөредирде, дагылга
тайында билигден эгелеп
тур. Бүгү-ле бойдус, арга-
ыглар, хову-шөлдер, даг-
р, хемнер, тайга-таңдылар,
рын-даа чаңгыс тел ыяш,
ш безин угаан-медерелдиг
ылгазын ээлерлиг. Чүге
эрге материалдыг бойдус-
ле чергелештир каракка
зүлбес, кулакка дыңнал-
с хуулгазын чүүлдер база
р.

Кижилериниң чамдык кылып
ган чүүлдери ээлени бээр,
п ыяшты дагып, агын-көгүн
глап эгелээрге, өскелери
за ынчаар уламчылай бээр.
ндыг ээлени берген черлер-
аыш-чемниң дээжизин өргүп
рары дээрге-ле, дагылганың
е базымы болур. Ылаңгыя
уг-улуг тайгаларны (Бай-
йга, Мөңгүн-Тайга, Мөңгүлек
эн чергелиг) ниити кожуун,
мулар дагып турар. Дагыл-
лыг черлерден ыяш кезери,
ш, чадаң ыяш, даш, хөрсүн
ыры хоруглуг.

Дагып болбас чүүлдер база
бар: кижиги көжээлер, хөөрлер,
базырыктар дээш, оон-даа
өске.

Кижиниң-даа, өске-даа ди-
риг амытаннарның бодарап
тыптыры кыдыг-кызыгаар чок
чаптылган делегейде каракка
көстүр-көзүлбес болушкун-
нар-биле холбаалыг болганда,
ол бүгүнүн буурап дүжери-
ниң хоойлузунда салым-чаяан
ол чаданы чайлаш чок эдере
бээр. Ол бойдустун болууш-
куннарының билиглерин-биле
дөмейлешкек.

Салым-чаяан бүрүзү бүрүл-
баазын (каракка көзүлбес,
кулакка дыңналбас) болгаш
бүдүмелдиг (каракка көстүр,
кулакка дыңналыр) азы мате-
риалдыг кезектерге чарлыр.
Бүрүлбаазын хевири: бурган-
сагызын, кижиниң сүнезини,
тайга-таңды ээлери, ак-кара
дээрлер. Бүдүмелдиг (мате-
риалдыг) хевири: бүдүжү, хе-
вири, угаан-медерели, шына-
ры, сүлдө-хуузу, мергежили,
онзагай байдалдары. Бо ийи

бөлүк салым-чаяан-биле бо-
дарап бүткен. Бойдуста ар-
тык чүве чок, ымыраа-сээкти-
даа, үнүш-дүжүттү-даа Бурган
чаяап каан.

Сарыг шажынның Майдыр
кезээн көөрге, өөреникчи тур-
жук, улуг улустун билбес би-
лиглерин хөй. Чижээ, ак дээр-
лер деп билиг талазы-биле
алырга, буян-сагылгалыг, эки
кижиниң камгалалы күштүг,
сүлдө-сүзүү бедик, аксының
кежи улуг болур. Кара дээр-
лер деп билигте аза ораннары
хамааржыр. Кижини аас-дыл-
че, айыыл-халапче, аарыг-ар-
жыкче чыгадыр.

Өг-бүлезинде аас-кежиктиг,
туруштуг, шынчы кижини буян-
кежиктиг деп санаар. Буян-ке-
жик деп сөстүн утказы ханы.
Ол кижиниң ызыгуур салгаа-
нын, алыс боттун эки талала-
рын, чаагай сеткилдин, сүзүк-
чүдүлгелин, хүндүткелдин
илеридип турар. Алыс төрү-
мелинден (ызыгуурундан) ба-
гай бүдүштүг, алыксак-чиксек,
чүглө бодун бодаар, турамык,

өскелерни куду көөр, ааспы-
рак, арагалаар дээш, өске-даа
багай шынарларны нүгүл хи-
линчээ деп санаар.

Шажынны өөредип турда,
тыптып келир айтырыглар хөй.
Бир оол: «Сүнезин деп чүл?»
деп айтырды. Ол дээрге бүдү-
мелдиг дириг амытаннарның
караанга көзүлбес, кулаанга
дыңналбас, угаан-медерелдиг,
уран-шевер ээзи, азы башка-
рылгазы болур. Ол ээлээн бү-
дүмелин чүге каапкаш чоруй
баарыл? Сүнезинни бүдүрген
чери Эрлик хаанның ораны,
ынчангаш ынаар кыйгырты
бергенде, туттура берип болур.
Ийде, ээлээн бүдүмелин
чурттаар үези төнүп, эзлеттин-
мес кылдыр кырааны, үрелип
баксырааны, бужартаан болза
база кааптар. Сүнезин чогуур
бүдүмелин эки эзлезин деп
бодаар болза, кадык-чаагай
чурттаар, бак кижиги болбазы
чугула.

Бараат ДЕЛЕГ-ООЛ.

Бай-Тал суур.

Ынакшылдың ындынныг ыраажызы

Хандагайты суурнун
Монгуш Баянович Доржу
аттыг төп ном саңының
номчулга залында Тываның
баштайгы профессионал
чогаалчыларының бирээ-
зи Монгуш Доржунун 75
харлаанынга тураскааткан
«Ынакшылдың ындынныг
ыраажызы» поэтиктиг фести-
валь үш аңгы кезекке су-
мунун албан организация-
ларының аразында болуп
эрткен.

Фестивальга М.Б.Дор-
жунун өлүм чок чогаалда-
рының мөгейикчилери, ооң
төрелдери, тыва чогаал баш-
кылары, ыры апарган шү-
лүктериниң ыраажылары
идепкейлиг киришкеннер.
Фестивальдың ажыдышкыны
чогаалчының амыдыралының,
чогаадыкчы ажыл-ижиниң ду-
гайында таныштырылга-биле
эгелээн. «Шүлүкчүнүн шүлүк-
тери» деп кезээнге шупту 11
кижи киришкен. Олар ботта-
рының ынак шүлүктөрүн ном-
чааш, үнелелдерни алган. Ооң
түннелинде Солчур сумузунун
«Салгакчы» уруглар садында
Вера Лопсановна Монгуш
«Тыва аъттар» деп шүлүүн
номчааш, бирги черни алган.
Ийиги черде — «Бора-Шай»
деп шүлүк-биле Хандагайты
ортумак школазының башкы-
зы Альберт Васильевич Куу-
лар, үшкүзүндө Г.Тумат аттыг
уран чүүл төвүндө Сай-Суу
Солаановна Монгуш болган.
Артканнары тус-тус номина-
цияларга төлөптиг болганнар.

Фестивальдың «Шүлүкчү-
ге тураскааткан шүлүктөр»
деп кезээнге 1-ги чери — Хан-
дагайты суму баштыңы Чечек
Эрес-ооловна Ондар «Чогаал-
чы М.Б.Доржуга» деп бодунун
чогааткан шүлүү дээш алган,
ийигизинде — специалист
Арина Анай-ооловна Тумат,
үшкүзүндө — Уругларның
чогаадылга бажынындан Ва-
лентина Комбуевна Куулар.

«Шүлүкчүнүн чогаалдары
— чурукчунун бийиринде»
деп мөөрейге «Хүнчүгеш»
уруглар садында Чойгана
Кызыл-ооловна Саая, «Че-
чек» уруглар садында Шо-
раана Кызыл-ооловна Мон-
гуш, «Хүнчүгеш» уруглар
садында Аяна Монгеевна
Конгар тиилзэннер.

Мөөрейдан аңгыда М.Дор-
жунун шүлүктөрүн ырылар
куттулуп турган. Чогаалчы
М.Б.Доржунун чоок кижиле-
ри, төрелдери Р.Б.Сат,
Ч.А.Куулар, М.М.Агбаан,
В.К.Куулар чыылганнарга
солун сактышкыннарны кы-
лып, шииткекчилеп, өртектиг
белектерни сөңнеп, фести-
вальды утка-шынарлыг, бедик
деңнелге эрттиргенин үнелеп,
чылыг-чымчак сөстөрнү чугаа-
лааннар.

Айлаң АЙДЫН-ООЛ,
М. Доржу аттыг төп ном
саңының чурт-шинчилел
килдизиниң эргелекчизи.

БИЧИИ МӨГЕЛЕРНИН ЧЕДИИШКИННЕРИ

Тыва биле Россияның демнежилгезинин 100 чылдаанынга база хостуг хүрештин Тывага сайзыралының 55 чыл оюнда хостуг хүреш школаларының мөгелери база тренерлер эки түңнелдерлиг болган. Якутияга эрткен Россия маргылдаа-зынга ийи дугаар черни алган Омак Сүрүн, делегей чемпио-надынга бешки черже кирген Артас Санаа, хоочуннарның делегей чемпионадынга мөңгүн медальдың эдилекчизи Радислав Наважап, делегей чергелиг шииткекчи деп атка төлептиг болган тренер башкы Менги Санаа хамааржырлар.

Чоокта чаа Ереван хоо-райга дыңнаары багай элээди оолдар аразынга хостуг хүреш маргылдаа эрткен. Аңаа киржир эрге дээш Россияның шилилге маргылдаазы шыырак мөгелерниң киржилгези-биле эрткен. Төнчүзүнде Россияның чыынды командазын тургу-зары-биле шилилгелиг мар-гылдааны база эрттирген. Ол шилилдени чамдык килдерге Россияның тилекчи мөгелери безин эртпээн.

Маргылдаага 46 килге Эрзинниң Бай-Даг ортумак школазының 10-гу классчызы Кудерек Ондар база ОКУ-нун 2-ги курсчузу Кирилл Багай-оол тренер башкы Артыш Доржунун удуртулгазы-биле езулуг ты-ва эр кижинин мөзү-шынарын

көргүскеннер. Бирги чер дээш хүрешке Кудерек Ондарның карааны кыдыы чарлы бээр-ге, шииткекчилер маргылдаага киржирин соксадырын дилээн. Эмчиге барган соонда Кудерек улаштыр хүрежирин чедип алгаш, түңнелинде команда-зынга чугула бирги черни чаа-лап берген. 60 килдиг мөгелер аразынга Кирилл Багай-оол чараш хүрешти көргүскеш, 3-кү шаңналдыг черни алган. Маргылдааның түңнелинде команда талазы-биле бирги черни — Россия, ийиги черни — Иран, үшкү черни Турцияның мөгелери үлешкеннер. Бо би-чии мөгелерниң тренерлери Сугдер Ламажапка, Буян Биче-оолга, Артыш Доржуга ажил-ижинге ам-даа чедишкиннерни

күзедивис.

1999-2000 чылда төрүттүн-ген элээди оолдар аразынга Россияның бирги чери дээш маргылдаа Новосибирск обла-зының Бердск хоорайга болуп эрткен. Аңаа ниитизи-биле 390 бичии мөге күжүн шенешкеннер. Аңаа бистиң 17 бичии мөгевисти тренер башкы Эртине Допуй-оол биле делегей чергелиг шииткек-чи Менги Санаа удуртуп чораан.

ТР-ниң Аныктар херектери-ниң талазы-биле болгаш спорт яамызының элээди уруглар спорт школазындан Кудер Монгуш 32 килге 3-кү черни, 50 килге 3 черни Амир Чамзын (тренери Арсен Ховалыг), 42 килге 3-кү черни Кудер Доруйгу (тренери Санаа Менги), 50 килге 5-ки черни Саян Куулар (тренери Сат-Ок Кенден) шаңналдыг черлерже кирген-нер. Өөрөдиге яамызының спорт школаларындан Сайын-Белек Монгуш 35 килге 2 ду-гаар, Ирбиш Барынай 50 килге 5 дугаар черни (тренери Эртине Допуй-оол), 85 килге 5-ки черни Денис Седивес (Өвүрдэн, трене-ри Шолбан Донгак) элээткенер.

Алексей ЧАМБАЛ-ООЛ.

СООК ДЕКАБРЬ АЙ – ЧЫЛЫГ ӨРТЕКТЕРНИНҮЕЗИ

Чүгле декабрь 1-ден 30-ге чедир «Бодун шилип ал — чингелде бе азы бонус бе?» деп силерге ажыктыг саналды Чаа чыл бүдүүзүнде кирип тур бис, ону ажыглап рекламаны азы бонусту парладырга 50 хуу чингелдени көргүзөр, ону немелде 4 катап халас үндүрер!!!

Рекламаңарны болгаш PR-материалдарыңар-ны парладыр талазы-биле кады ажилдажылга-же Силерни чалап тур бис. «Шын» дээрге 7 муң ажыг тиражтыг, тыва дылда үнүп турар кара-чаңгыс солун-дур.

Биске парладырга кандыг ажык барыл: республиканың бүгү девискээринге 100 хуу та-рап турар, ооң уламындан кожууннарга эң непте-реңгей солун апарган. Силерниң дыңнадыңар-ны шупту улус — ТР-ниң Чазаандан эгелээш, республиканы эң ырак булуңунда чурттап турар малчынга чедир таныжар.

ӨРТЕКТЕР ЭН ЧИИК

Информастыг дыңнадыңы болгаш рекла-маны парладырының өртектери (чингелде чокта) (1 дөрбелчин см. — 20 рубль; эң биче хем-чээл — 25 дөрбелчин см.)

Солун арны	Реклама шөлү, дөрбелчин см.	Ачы-дузаның өртээ
Бүдүн арын	962 дөрбелчин см.	19240 руб.
1/2	481 дөрбелчин см.	9620 руб.
1/4	240 дөрбелчин см.	4800 руб.
1/8	120 дөрбелчин см.	2400 руб.
Сөзүглелдиг рекламаны болгаш PR-материалдарны парладыры		
Материалдың ады	Юридиктиг черлерге	Хуу сайгарлыкчыларга
Дыңнадыг материалды чагыдып парладыры	1 дөрб.см-де — 20 руб.	1 дөрб.см-де — 15 руб.
Чагыкчының бодунун белеткээн материалын парлаары	1 дөрб.см-де — 15 руб.	1 дөрб.см-де — 10 руб.
Материалды очулдуары		50 сөс чедир — 150 руб оон өрү, 1 сөс дээш 5 руб.

Солунун үнөр хүннери: вторникте болгаш четверте (8 арын), субботада (12 арын, ТВ-программа)

*аразында санажылганы база чорудуп болур

ЧИИГЕЛДЕЛЕРНИ ӨСКЕРТИП БОЛУР, КИЖИ БҮРҮЗҮНГЕ ХАМААРЫЛГА ТУСКАЙ

Менеджер: Салбак 8-923-388-6880; 8(39422)2-03-90 e-mail:shynreklama@mail.ru
Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100 бажың, кабинет 7.

Ие (өг-бүлениң)

капиталының акша-хөреңгизин бажың тударыңа, бажың (чурттаар дача) садып алырыңа ажыглаары-биле чээлини бээр.

Тел. 8923-389-70-57, 8923-543-05-47.

КПК «Согласие», шынзыдылга №104 от 13 октября 2011г. ОГРН 1061901008806
Телевирлиг үндезинге парлаан.

ЯРМАРКА

Көдээ ажил-агыл базаары Кызылдың Лоп-санчап аттыг кудумчузунда хүннүң-не болуп эртип турарын дыңнадып тур бис.

Администрация.

ШӨЛДҮ САДЫП ТУРАР

Дээди судтун артында бажың тудар шөлдү садып тур мен.

Харылзажыр телефону 89235599365.

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редактор
И.М. ДАМБА-ХУУРАК.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторнун дузалакчызы — 2-30-69, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, бухгалтерия — 2-18-10.

КИЛДИСТЕР: Нитилел-политиктиг килдиз—2-17-91, 2-17-05. Экономика килдиз — 2-40-77. Социал камгалал болгаш хөй-ниити амы-дырал килдиз — 2-03-88. Очулга килдиз — 2-03-87. Реклама, чарлал килдиз — 2-03-90, сот.тел.: 8-923-264-22-22. Тел/факс (394-22) 2-30-69. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнөр. Хемчээли 4 парлаар ама.

Тираж 6112. Чагыг 149. Номерни парлагже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр.счет № 30101810500000000735 БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албаның Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солунну 2012 чылдың декабрь 3-те бүрүткээн. Херечилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның ту-ружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харылаар.

Уруглартың НЕВРОПАТОЛОГ болгаш ИЖИН-БААР (ГАСТРОЭНТЕРОЛОГ) ЭМЧИЗИНИНГ ХҮЛЭЭП АЛЫШКЫНЫ.

Кызыл хоорай, Каа-Хем кудумчузу, 2 (парк дужунда)
Ажылдаар шактары: 9.00-18.00

Улуг-хүн — дыштаныр хүн.

Харылзажыр телефону: 8-923-267-47-29; 8-923-559-93-65.

Эмнээшкин таарышпайн барып болур, эмчи-биле сүмележир херек.

Лицензия № ЛО-17-01-000184, 2013 чылдың ноябрь 22-де Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы тывыскан.

Телевирлиг үндезинге парлаан.

ИНФОРМАЦИОННОЕ СООБЩЕНИЕ О РЕЗУЛЬТАТАХ ПРОВЕДЕНИЯ ПУБЛИЧНЫХ СЛУШАНИЙ ПО ВОПРОСУ ИЗМЕНЕНИЯ ВИДА РАЗРЕШЕННОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬНОГО УЧАСТКА с кадастровым номером 17:09:0101009:3У2

На основании постановления Главы кожууна — председа-теля Хурала представителей Сут-Хольского кожууна №112 от 14 октября 2014 года «О повторном проведении публичных слушаний по вопросу изменения вида разрешенного использования (назначения) земельного участка с кадастровым номером 17:09:0101009:3У2 с местоположением: Республика Тыва, Сут-Хольский район, с Ишкин, ул. Лосан-Дондуп, д. 33 кв. 1» 14 ноября 2014 года. С 17 часов 00 мин. По 17 ч. 45 мин. В ДК им. Монгуш Дыртыка с. Ишкин, расположенному по адресу: 668159, Республика Тыва, Сут-Хольский район, с. Ишкин, ул. Мурузуна, 33 проведены публичные слушания с участием 35 человек.

Постановлением Главы кожууна — председателя Хурала представителей муниципального района «Сут-Хольский кожуун Республики Тыва» №115 от 19 ноября 2014 г. «Об изменении вида разрешенного использования (назначения) земельного участка с кадастровым номером 17:09:0101009:3У2 с местоположением: Республика Тыва, Сут-Хольский район, с Ишкин, ул. Лосан-Дондуп, д. 33 кв. 1 по результатам публичных слушаний» публичные слушания признаны состоявшимися и проведенными в соответствии со сроками и порядком проведения публичных слушаний и вид разрешенного использования (назначения) земельного участка из категории земель населенных пунктов с общей площадью 22+- м2 находящегося по адресу: 668159, Республика Тыва, Сут-Хольский район, с Ишкин, ул. Лосан-Дондуп, д. 33 кв. 1 с кадастровым номером 17:09:0101009:3У2 с разрешенным использованием (назначением) — «Для ведения личного подсобного хозяйства» на разрешенное использование (назначение) — земельные участки для размещения объектов торговли и указанному земельному участку присвоен следующий адрес: 668159, Республика Тыва, Сут-Хольский район, с Ишкин, ул. Лосан-Дондуп, д. 33 кв. 1.

Главный специалист по земельным и имущественным отношениям администрации муниципального района «Сут-Хольский кожуун Республики Тыва» Ч. Монгуш.

ЧИТКЕНИН БАРЫМДААЛААШ...

Бай-Тайга кожуунун Анчымаа-Тока аттыг Кызыл-Даг орту-мак школазының таңмазының читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

МӨГЕЙИГ

Бистиң эргим, ынак ачавыс, кырган-ачавыс, ававыстың быжыг чөлөнгийжи Михаил Хертекович ДОГБАЛДЫ сөөлгү оруун-че үдежип, эгиттинмес ажыг-шүжүүвүстү үлежип, моральдыг болгаш материалдыг дузазын көргүскен чонувуска: Кызылда чурттап чоруур кырган-ачавыс Соскур-оол Кыртышпанович, Опааш Кужуевнаның, оларның уруу, оглунуң, кудаларывыс Альберт Константинович, Уран Кууларовнаның өг-бүлелеринге, ачавыстың Бай-Тайга, Барыин-Хемчик кожууннарда, Кызылдан келген төрелдеринге, эш-өөрүңге, ававыстың Чөөн-Хемчик, Сут-Хөл, Улуг-Хем кожууннарда, Кызылдан келген төрелдеринге, көдээ ажил-агыл хайгааралының Күрүнениң федералдыг ал-банының, Өвүрнүң Солчур ортумак школазының, Хандагайты кызыгаар эрткирилге пунктузунуң коллективтеринге, ававыстың кады төрөөннеринге, чаңгысклассчыларынга, эш-өөрүңге, кады ажилдап чоруур коллегаларыңа, кожа чурттап чоруур кожалары-выска, кудаларывыска, чаңгысклассчыларывыска, Бора-Шайнын малчыннарынга, дуңмаларывыска, акыларывыска, даайларывыска, даай-аваларывыска, угба-честелеривиске, күдээлеривиске, чаа-валарывыска, келиннеривиске, оларның эш-өөрүңге база Солчур, Хандагайтыдан келген бүгү төрөл чонувуска күдүк бажып, черге чедир мөгейип, четтиргенивисти илереттивис.

Өөнүң ишти, уруглары, уйнуктарыңдан.